

REVIEW ARTICLE / DERLEME YAZISI

Examining of Relationship Between Secondary Traumatic Stress and Terror Anxiety and Depression: A Traditional Review

İkincil Travmatik Stres ile Terör Kaygısı ve Depresyon Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Geleneksel Derleme

Said Demirel¹, Mehmet Çakıcı²

Abstract:

Terrorist incidents can expose individuals to trauma not only directly but also indirectly, and this situation can have negative effects on the mental health of subsequent generations. In this context, many mental health problems, such as anxiety and depression associated with secondary traumatic stress, may arise in subsequent generations. The aim of this study is to examine the relationship between secondary traumatic stress, terrorism anxiety, and depression using the traditional approach method through the relevant literature. The traditional review method was used in the study, and a total of 59 studies were examined by searching the relevant databases. Databases such as Google Scholar, PubMed, Ulakbim, TürkMedline, and ScienceDirect were used in the literature review. The findings of the studies reviewed reveal a positive and significant relationship between secondary traumatic stress caused by terrorism and anxiety and depression related to terrorism. The studies show that secondary traumatic stress, anxiety related to terrorism, and depression are often seen together in individuals who are indirectly exposed to trauma, and that these conditions affect each other in a cyclical manner. The studies also emphasise that secondary traumatic stress, terror anxiety and depression are interrelated mental health problems that pose serious risks to individuals and societies. The direct and indirect effects of terrorist incidents lead to negative outcomes such as intense anxiety, hopelessness and a decline in quality of life in individuals. Secondary traumatic stress and terrorism anxiety are among the significant factors threatening psychological health, acting both as causes and reinforcers of depression. This study emphasises that early diagnosis, preventive interventions, and supportive environments play a critical role in breaking the cycle of trauma and emotional distress. It is believed that examining the relationship between secondary traumatic stress and terrorism-related anxiety and depression that develop as a result of terrorist incidents will contribute significantly to the knowledge base and practices in this field.

Keywords: Secondary traumatic stress, Terror anxiety, Depression.

¹PhD. Student, Cyprus Health and Social Sciences University, Faculty of Social and Humanities Sciences, Department of Psychology, Güzelyurt, TRN Cyprus, E-mail: saiddemirel@gmail.com, Orcid Id: 0000-0002-6395-7489

²Prof. Dr., Cyprus Health and Social Sciences University, Faculty of Social and Humanities Sciences Department of Psychology, Güzelyurt, TRN Cyprus, E-mail: meh_cakici@yahoo.com, Orcid Id: 0000-0002-7043- 183X

Address of Correspondence/Yazışma Adresi: Said Demirel, Cyprus Health and Social Sciences University, Faculty of Social and Humanities Sciences, Department of Psychology, Güzelyurt, TRN Cyprus, E-mail: saiddemirel@gmail.com

Date of Received/Geliş Tarihi: 25.06.2025, **Date of Revision/Düzeltilme Tarihi:** 30.07.2025, **Date of Acceptance/Kabul Tarihi:** 31.07.2025, **Date of Online Publication/Çevrimiçi Yayın Tarihi:** 22.08.2025

Citing/Referans Gösterimi: Demirel, S. & Çakıcı, M. (2025). Examining of Relationship Between Secondary Traumatic Stress and Terror Anxiety and Depression: A Traditional Review, *European Archives of Social Sciences*, 2(2), 90-98.

© 2025 The Author(s). Published by Cyprus Mental Health Institute / European Archives of Social Sciences (www.eassjournal.com). This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 license which permits use, sharing, adaptation, distribution and reproduction in any medium or format, provided the original work is properly cited and is not used for commercial purposes. <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Öz:

Terör olayları, bireyleri yalnızca doğrudan değil, dolaylı olarak da travmaya maruz bırakabilmekte ve bu durum, sonraki nesillerin ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkiler oluşturabilmektedir. Bu bağlamda sonraki nesillerde ikincil travmatik strese ilişkili kaygı ve depresyon gibi birçok ruhsal sorunlar ortaya çıkarabilmektedir. Bu çalışmanın amacı, ikincil travmatik stres ile terör kaygısı ve depresyon arasındaki ilişkiyi geleneksel yaklaşım yöntemini kullanarak ilgili literatür aracılığıyla incelemektir. Araştırmada geleneksel derleme yöntemi kullanılmış ve ilgili veri tabanlarında yer alan çalışmalar taranarak, toplam 59 çalışma incelenmiştir. Literatür taramasında Google Scholar, PubMed, Ulakbim, TürkMedline ve ScienceDirect gibi veri tabanlarından yararlanılmıştır. İncelenen çalışmaların bulguları, terör kaynaklı ikincil travmatik stres ile terör kaygısı ve depresyon arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırmalar, dolaylı olarak travmaya maruz kalan bireylerde ikincil travmatik stres, terör kaygısı ve depresyonun sıklıkla birlikte görüldüğünü ve bu durumların birbirini döngüsel şekilde etkilediğini göstermektedir. Çalışmalarda ayrıca, ikincil travmatik stres, terör kaygısı ve depresyonun; birbirleriyle bağlantılı ruh sağlığı sorunları olduğu, bireyler ve toplumlar açısından ciddi riskler taşıdığı vurgulanmaktadır. Terör olaylarının hem doğrudan hem de dolaylı etkileri, bireylerde yoğun kaygı, umutsuzluk ve yaşam kalitesinde azalma gibi olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. İkincil travmatik stres ve terör kaygısı, depresyonun hem nedeni hem de pekiştiricisi olarak psikolojik sağlığı tehdit eden önemli etmenler arasında yer almaktadır. Bu çalışmada, erken tanı, önleyici müdahaleler ve destekleyici ortamların; travma ve duygusal bozulma döngüsünü kırmada kritik bir rol oynadığı vurgulanmıştır. Terör olaylarına bağlı olarak gelişen ikincil travmatik stres ile terörle ilişkili kaygı ve depresyon arasındaki ilişkinin incelenmesinin, alandaki bilgi birikimine ve uygulamalara önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İkincil travmatik stres, Terör kaygısı, Depresyon.

Giriş

Travma, bireyin fiziksel veya psikolojik bütünlüğünü tehdit eden, yoğun korku, dehşet veya çaresizlik hislerine yol açan ve kişinin baş etme kapasitesini aşan olağanüstü bir olay ya da deneyimdir (Amerikan Psikiyatri Birliği [APA], 2014). Doğal afetler, kazalar, savaşlar, terör, istismar ve şiddet gibi olaylar travmatik deneyimler arasında yer almaktadır (Şar, 2017; Nwoye, 2024). Travmanın kapsamı genişler ve bağlanma stilleri, başa çıkma mekanizmaları ve psikolojik dayanıklılık gibi kavramlarla da yakından ilişkilidir (Kahil ve Palabıyıkoglu, 2018). Travmatik deneyimlerin etkisi; yaşanan olayın şiddetine, süresine ve bireyin başa çıkma mekanizmalarına bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir (Öztürk ve Derin, 2020; Karaoğulları ve Çakıcı-Eş, 2021). Travma, bireylerin güvenlik duygusunu zedeleyebilmekte ve bireyleri yoğun korku, çaresizlik veya dehşet hisleri ile karşı karşıya bırakabilmektedir (Bride vd., 2004). Travmaya maruz kalan bireylerde kaygı, depresyon, dissosiyatif belirtiler, uyku problemleri, travma sonrası stres bozukluğu ve çeşitli uyum sorunları gibi ruhsal sıkıntılar gelişebilmektedir (Babayiğit ve Çakıcı, 2022; Tunçay vd., 2024). Bu bağlamda travmaya maruz kalan bireyler, uzun süre duygusal ve bilişsel zorluklar yaşayabilmektedirler (Boscarino vd., 2004).

Travma, bireysel olduğu kadar toplumsal düzeyde de etkiler oluşturabilir ve kuşaklar arası aktarım mekanizmalarıyla nesiller boyunca sürebilir (Ben-Zur vd., 2012). Travma yalnızca doğrudan maruz kalanları değil, olaya tanıklık edenleri, medya aracılığıyla olaydan haberdar olanları ve mağdurların yakın çevresini de etkileyebilmektedir (Ron, 2019). Travma yaşayan bireylerle çalışan sağlık personelleri, güvenlik ve kurtarma ekipleri, medya mensupları ve özellikle travma yaşayan bireylerin aileleri ve yakınlarında da ikincil travmatik stres belirtileri görüldüğü bildirilmiştir (Kahil ve Palabıyıkoglu, 2018).

İkincil travmatik stres olarak adlandırılan ikincil travma, bir başkasının travmatik deneyimlerine dolaylı maruziyet

sonucunda gelişen duygusal sıkıntıyı tanımlamaktadır (Figley, 1995). İkincil travma, başkalarının yaşadığı travmatik olaylara tanık olan kişilerin; dolaylı olarak travmanın olumsuz etkilerini deneyimlemesi ve özellikle travma yaşayan bireylerin yakınlarının yaşadığı stres ve duygusal yüklenme durumunu ifade etmektedir (Ron, 2019; Varan ve Demirel, 2024). Bireysel veya toplumsal kaynaklı birçok faktör ikincil travmanın oluşmasına zemin hazırlayabilmektedir. Bölgesel veya küresel terör olayları da bireylerde yalnızca doğrudan travmatik deneyimler değil, aynı zamanda dolaylı travma etkileri de oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, özellikle terör olaylarına dolaylı maruziyet, bireylerde ikincil travmatik stresin daha yoğun bir şekilde ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Bride, 2007).

Terör kaygısı ise terör tehdidi algısından kaynaklanan yoğun kaygı durumunu ifade etmektedir (Pyszczyński vd., 2015). Terör kaygısı, algılanan veya gerçek terörizm tehditlerine veya şiddet eylemlerine yanıt olarak ortaya çıkan belirli bir endişe biçimidir. Artan korku, aşırı uyarılabilirlik ve kaçınma davranışları ile karakterizedir. Bu tür kaygı ilk tehdit sonrasında da devam eder (Rigutto vd., 2021). Terör kaygısı, gelecekteki terör saldırıları veya felaket olayları korkusundan kaynaklanan belirli bir kaygı biçimidir. Bu tür kaygı, günlük yaşamda önemli sıkıntılara yol açabilir. İkincil travmatik stres ve depresyon dahil olmak üzere daha geniş psikolojik etkilerle bağlantılıdır (Li vd., 2024). Terör kaygısı, özellikle devam eden terörizm veya şiddet tehditlerine maruz kalan popülasyonlarda, giderek artan bir ruhsal sağlık sorunu olarak kabul edilmektedir (Rashid ve Rizwan, 2023; Li vd., 2024).

Özellikle kitlesel şiddet olayları sonrası toplum genelinde ortaya çıkan terör kaygısı, bireylerin güvenlik duygularını zayıflatmakta ve psikolojik iyilik halini ciddi biçimde tehdit etmektedir (Canetti vd., 2010). Ayrıca, bu psikopatolojik süreçler karşılıklı olarak birbirlerini besleyerek bir tür döngüsel ilişki oluşturabilmektedir. Yoğun ikincil travmatik stres yaşayan bireyler,

çevrelerinde artan terör tehdidine karşı daha duyarlı hale gelmekte ve bu durum da ruhsal bozukluklara yol açabilmektedir (Bleich vd., 2003; Boscarino vd., 2004; Ron, 2019). Diğer taraftan hem ikincil travmatik stress hem terör anksiyetesi, depresyon ve diğer kaygı bozukluklarının gelişimi için önemli risk faktörleri arasında yer almaktadırlar (Schnittker, 2005; Hobfoll vd., 2006; Yehuda vd., 2015; Hamama-Raz vd., 2016; Rigutto vd., 2021).

Travma ve kaygı durumlarında görülen depresyon, genellikle bu süreçlere eşlik eden kronik stres ve duygusal karmaşa nedeniyle ortaya çıkan eşzamanlı bir ruhsal sorun olarak görülmektedir. Bu durumlarda terör kaygısı, çoğunlukla travmatik yaşantılar ile depresyon arasında aracılık eden bir faktör olarak rol oynamaktadır (Villarreal-Zegarra vd., 2021). Depresyon ve terör kaygısı sıklıkla birlikte ortaya çıkmakta ve kaygı çoğu durumda depresif semptomların öncüsü olarak hizmet etmektedir. Diğer taraftan terör kaygısı ile ilişkili kronik stres, depresyonun ayırt edici belirtileri olan ruh hali ve motivasyonda değişikliklere yol açabilir (Rashid ve Rizwan, 2023; Li vd., 2024).

İkincil travmatik stres, terör kaygısı ve depresyon arasındaki ilişki, çeşitli psikolojik ve durumsal faktörleri içeren karmaşık ve çok yönlü bir ilişkidir. Bireyler başkalarının terör kaynaklı travma deneyimlerine maruz kaldıklarında ikincil travmatik stres ortaya çıkarak; bireylerin terör kaygısını şiddetlendirebilir ve duygusal sıkıntı yaşamalarına neden olabilir. Bu stres, anksiyete ve depresyonu etkileyerek zihinsel sağlık sorunları döngüsü oluşturabilir (Bleich vd., 2003; Cieslak vd., 2014; Stieger vd., 2023; Li vd., 2024).

İkincil travmatik stres, travmaya maruz kalan bireyleri dolaylı olarak etkiler ve birincil travma mağdurlarının yaşadıklarına benzer semptomlara yol açar (Figley, 1999). İkincil travmatik stresin terör kaygısı ve depresyon ile olan ilişkisi, bu semptomları daha da kötüleştirebileceği için çok önemlidir. Depresyon, travmadan etkilenen popülasyonlarda görüldüğü gibi ikincil travmatik stres ile de yaygın bir komorbiditedir. TSSB ve ikincil travmatik stres semptomları olanlar arasında depresyon yaygındır. Travma sonrası kaygının ve depresyonun kalıcılığı ise dikkat çekicidir (Matter ve Thabet, 2016; Rathke vd., 2020; Rigutto vd., 2021; Villarreal-Zegarra vd., 2021; Zhang vd., 2022).

İkincil travmatik stresin terör kaygısı ve depresyonla olan ilişkisi bireylerin ruh sağlığı üzerinde önemli etkiler oluşturabilmektedir. Özellikle artan terör olayları karşısında dolaylı travmaya maruz kalan bireylerde psikolojik sorunların doğasını anlamak ve önleyici müdahaleler geliştirebilmek için bilimsel araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda, ilgili değişkenler arasındaki dinamiklerin incelenmesi hem klinik uygulamalara hem de toplum ruh sağlığı politikalarına katkı sağlayacaktır. Bu çalışmanın amacı, ikincil travmatik stres ile terör kaygısı ve depresyon arasındaki ilişkiyi geleneksel yaklaşım yöntemini kullanarak ilgili literatür aracılığıyla incelemektir. İkincil travmatik stres ile terör kaygısı ve depresyon arasındaki ilişkinin incelenmesi, hem klinik uygulama alanına hem de alan yazındaki diğer çalışmalara katkı sağlayabilir.

Yöntem

Bu çalışmada, belirli bir konu hakkında daha önce yapılmış olan akademik çalışmaları sistematik olmayan bir şekilde bir araya getirip değerlendiren çalışmaları ifade eden geleneksel derleme yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda konu ile ilgili çalışmalar incelenmiştir. Literatür taramasında; ikincil travmatik stres (secondary traumatic stress), terör kaygısı (terror anxiety) ve depresyon (depression) kavramları, anahtar kelimeler olarak belirlenmiştir. Literatür taramasında Google Scholar, PubMed, Ulakbim, TürkMedline ve ScienceDirect gibi veri tabanlarından yararlanılmıştır. Çalışmaya; ulusal ya da uluslararası hakemli dergilerde yayınlanmış makaleler ile kitap ve benzeri yayınlar dahil edilmiştir. İncelenen çalışmaların içeriğini; travma sonrası stres bozukluğu, ikincil travmatik stres, terör, terör kaygısı veya depresyon konuları oluşturmuştur. Çalışmaya dahil edilme kriterlerinde herhangi bir tarih aralığı ise belirlenmemiştir. Bu doğrultuda toplam 59 çalışma incelenmiştir.

Bulgular

İkincil Travmatik Stres

DSM-5 tanı ölçütlerine göre Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB); kişinin ölüm, ağır yaralanma ya da cinsel saldırı gibi ciddi bir öseleyici olaya doğrudan maruz kalması, tanık olması ya da bir yakınının başına geldiğini öğrenmesiyle ortaya çıkmaktadır. Bu bozukluk; olayın tekrar yaşanması (istemsiz anılar, kâbuslar, flashbackler), kaçınma davranışları (anımsatıcılardan uzak durma), olumsuz bilişsel ve duygusal değişiklikler (suçluluk, yabancılaşma, ilgi kaybı) ve artmış uyarılmışlık belirtileri (öfke patlamaları, uyku sorunları, irkilme tepkisi) ile kendini göstermektedir. TSSB tanısının konulabilmesi için belirtilerin bir aydan uzun sürmesi, işlevsellikte bozulmaya yol açması ve bozukluğun başka bir sağlık durumu ya da maddenin etkilerine bağlanmaması gerekmektedir. Ayrıca bazı bireylerde gerçekdışılık ya da kendine yabancılaşma gibi çözümler belirtileri görülebilir (APA, 2014).

Travma sonrası stres bozukluğu, doğrudan travmatik bir deneyimin ardından gelişirken; ikincil travmatik stres, travma yaşamış birinin bu durumuna tanıklık edilmesi sonucu gelişmekte ve dolaylı olarak ortaya çıkmaktadır (Xu vd., 2024). İkincil travmatik stres, bir başkasının yaşadığı travmatik olaya tanık olma sonucu ortaya çıkan davranışlar ve duygular olarak tanımlanmaktadır. Travma yaşamış bireylerle yakın temas halinde olan kişilerin (aile üyeleri, arkadaşlar, profesyoneller), bu bireylerden duygusal olarak etkilenme ve travmanın dolaylı mağdurları haline gelme durumunu ifade etmektedir (Figley, 1995). Özellikle aile bireyleri ile güvenlik ve sağlık çalışanları gibi ilk müdahale ekipleri, travmatik olaylara dolaylı olarak maruz kaldıkları için yüksek risk altındadırlar (Cieslak vd., 2014).

İkincil travmatik stres, bir başkasının yaşadığı travmatik olaya dolaylı yoldan tanıklık etme ya da maruz kalma sonucunda ortaya çıkan duygusal ve psikolojik zorlanmayı ifade etmektedir (Yao, 2024). Chrestman (1999), doğrudan travmaya maruz kalan bireylerde görülen travma sonrası stres bozukluğu semptomları ile ikincil travmatik stres semptomlarının benzerlik gösterdiğini belirtmektedir. Bu semptomlar arasında; zorlayıcı imgeler, kaçınma davranışları ve fizyolojik uyarılmışlık yer almaktadır. Benzer şekilde Figley (1999)

de travma sonrası stres bozukluğunda görülen yeniden yaşantılama, kaçınma ve aşırı uyarılma gibi temel belirtilerin; ikincil travmatik stresde de görüldüğünü vurgulamaktadır.

Arnold (2020) ikincil travmatik stres belirtilerini; merkezi (travma sonrası stres bozukluğu benzeri belirtilerin görülmesi), fiziksel (nefes almada güçlük, bitkinlik, somatik şikayetler ve uyku problemleri), psikolojik (sürekli kaygı ve rahatsız edici duygular) ve sosyal (ilgisizlik, güven ve yakınlık sorunları) olmak üzere dört boyutta incelemektedir (Arnold, 2020). Ayrıca ikincil travmatik stres; müdahaleci düşünceler, duygusal uyuşukluk, hatırlatıcılardan kaçınma ve aşırı uyarılma gibi semptomlarla kendini göstermektedir (Bride vd., 2004).

İkincil Travmatik Stres ve Terör Kaygısı

Devletlerin konuya farklı politik yaklaşımları nedeniyle terör kavramı konusunda ortak bir tanım yapılamasa da terörün tüm insanlarda korku, panik ve kaygı oluşturma potansiyeli taşıdığı kabul edilmektedir (Yılmaz ve Çiçek, 2023). Güncel Türkçe Sözlük'te terör; karşı tarafa korku salma, yıldırma, malı yakıp yıkmaya veya cana kıymaya olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu [TDK], 2025). Birleşmiş Milletler ise her türlü biçimi ve taktiğiyle toplumların temellerini hedef alan ve barış, adalet ve insan onuru gibi ortak değerlere doğrudan meydan okuyan; insan haklarını, temel özgürlükleri ve demokrasiyi ortadan kaldırmayı amaçlayan; milletlerin toprak bütünlüğünü ve güvenliğini tehdit eden ve meşru hükümetleri istikrarsızlaştırmaya çalışan eylemleri, terörizm olarak kabul etmektedir (The United Nations [UN], 2025).

Günümüzde terörizm, küresel ölçekte birçok ülkeyi etkileyen bir sorun haline gelmiştir ve ideolojik temelli olmakla birlikte zaman zaman siyasi, etnik, dini ve sosyal nedenlere dayalı olarak ortaya çıkmaktadır (Şar, 2017). Terör eylemleri; bireyler, aileler, toplumlar ve devletler üzerinde kısa ve uzun vadeli sosyal, ekonomik ve psikolojik zararlar doğurmaktadır; can ve mal güvenliğinin yanı sıra demokratik hakların kullanımını da olumsuz yönde etkilemektedir (Rashid ve Rizwan, 2023). Diğer taraftan terör gibi toplumsal tehditler, bireyler üzerinde korku, baskı ve yıldırma etkisi oluşturarak bireylerin kaygı düzeylerini artırmaktadır (Hamama-Raz vd., 2016).

Kaygı; olası bir tehlikeye hazırlık amacıyla tetikte durma, dikkatli olma ve kaçınan davranışlarla karakterize edilen duygusal bir durumdur ve farklı anksiyete bozukluklarının (ayrılma kaygısı, fobiler, panik bozukluğu, yaygın anksiyete bozukluğu) ortak bir özelliği olarak ele alınmaktadır. Genellikle; sürekli endişe ve gerginlik, kötü bir şey olacak hissi, tehlike beklentisi, felaketleştirme gibi özelliklerle tanımlanmaktadır (APA, 2014). Kaygı, yalnızca geçmiş deneyimlerle sınırlı kalmayıp, kişinin mevcut yaşantısını ve geleceğe dair beklentilerini de olumsuz yönde etkileyen, yaşama isteğini ve üretkenliğini azaltan bir faktördür (Matter ve Thabet, 2016). Bireyin terör endişesi taşıması, yaşamını tehdit etmekte ve olanak bulması hâlinde bulunduğu veya yaşadığı yerden uzaklaşmak istemesine neden olmaktadır (Kırdök, 2020; Yılmaz ve Çiçek, 2023).

Terör kaygısı ise terör saldırıları veya şiddet olaylarına karşı duyulan korkunun tetiklediği kaygının özel bir türüdür. Günlük işlevsellikte önemli ölçüde sıkıntı ve bozulmaya yol açabilmektedir. Terör beklentisine karşı sürekli bir gerginlik ve endişe hali olarak tanımlanan terör kaygısı, ikincil travmatik deneyimlerle de yakından

ilişkilidir (Hobfoll vd., 2006). Terör olayları hem doğrudan mağdurlarda hem de dolaylı maruz kalan bireylerde yoğun bir kaygı duygusuna yol açmaktadır. Öte yandan sürekli terör tehdidi algısı, bireylerin kronik stres yaşamasına ve ikincil travmatik stres gelişmesine zemin hazırlayabilmektedir (Bleich vd., 2003). Bununla birlikte, kişisel algılar ve güvenlik hissi gibi bireysel faktörler, terör kaygısının psikolojik etkilerini belirlemede önemli rol oynamaktadır. Yüksek düzeyde terör tehdidi algısı olan bireylerde ikincil travmatik stres belirtileri daha yoğun gözlemlenmektedir (Hobfoll vd., 2006).

İkincil travmatik stres ve terör kaygısı yakından bağlantılıdır; çünkü her iki durum da genellikle travmatik veya tehdit edici olaylara maruz kalmaktan kaynaklanmaktadır. Geleceğe yönelik olası terör saldırılarının korkusu, ikincil travmatik stres semptomlarını şiddetlendirebilir ve psikolojik sıkıntı döngüsü meydana getirebilir (Stieger vd., 2023; Li vd., 2024). Sürekli terör tehdidi altında olan bireyler, doğrudan travmatik bir olaya maruz kalmasalar bile sıklıkla artan bir teyakkuz ve abartılı korku tepkileri geliştirirler. Bu kronik uyanıklık hali, ruh sağlığının bozulmasına önemli ölçüde katkıda bulunur ve depresif semptomlar için bir katalizör görevi görebilir (Hobfoll vd., 2006).

İkincil Travmatik Stres ve Depresyon

Travmaya doğrudan maruz kalmayan bireylerin, başkalarının travmatik deneyimlerine tanıklık etmeleri ya da bu deneyimlere dair sürekli olarak bilgiye maruz kalmaları sonucu ikincil travmatik stres geliştirmeleri mümkündür (Figley, 1995). Bu durum, zamanla duygusal tükenmişlik ve depresyon gibi ruhsal sağlık sorunlarına zemin hazırlayabilmektedir. Bu bağlamda, ikincil travmatik stres ile depresyon arasında anlamlı bir ilişkinin varlığı söz konusudur (Cieslak vd., 2014).

Depresyon, bireyin en az iki hafta boyunca, neredeyse her gün ve günün büyük kısmında depresif bir ruh hali içerisinde olması ve daha önce keyif aldığı etkinliklere karşı belirgin bir ilgi kaybı yaşamasını ifade eden bir duygudurum bozukluğudur. Bu temel belirtilere ek olarak depresyonda; iştah veya kilo değişiklikleri, uyku bozuklukları, psikomotor ajitasyon ya da retardasyon, yorgunluk veya enerji kaybı, değersizlik ya da aşırı suçluluk duyguları, düşünme, odaklanma veya karar verme güçlükleri ve yineleyen ölüm ya da intihar düşünceleri gibi belirtilerden bazıları da gözlemlenmelidir. Belirtiler, kişinin sosyal, mesleki ya da diğer önemli işlevsellik alanlarında belirgin bir bozulmaya yol açmalı ve tıbbi bir durumun ya da madde kullanımının doğrudan bir sonucu olmamalıdır (APA, 2014).

İkincil travmatik stres ve depresyon arasındaki ilişki çift yönlüdür. Bir yandan ikincil travmatik stresin artması bireyin duygusal kaynaklarını tüketerek depresyona neden olabilir; diğer yandan var olan depresif yatkınlık, ikincil travmatik stres semptomlarının daha yoğun yaşanmasına sebep olabilir. Dolayısıyla, bu iki değişken arasındaki ilişki tek yönlü değil, karşılıklı etkileşimsel bir yapıdadır (Killian, 2008; Rathke vd., 2020; Zhang vd., 2022). İkincil travmatik stres ve depresyon sıklıkla birlikte ortaya çıkar ve ikincil travmatik stres, depresif semptomların önemli bir öngörücüsü olarak hizmet etmektedir. İkincil travmatik stresin duygusal ve psikolojik yükü, depresyonun temel özellikleri olan umutsuzluk ve çaresizlik duygularına yol açabilmektedir (Živanović ve Marković, 2020; Yao vd., 2024). Bu nedenle ikincil travma ile depresyon arasındaki etkileşim, geri bildirim döngüsü oluşturabilir. Bir birey

ikincil travmayı ne kadar çok yaşarsa, depresyona karşı o kadar savunmasız hale gelebilir ve bunun tersi olarak da depresyondaki birey ikincil travmanın daha çok etkisinde kalabilir (McCann ve Pearlman, 1990).

İkincil travmatik strese maruz kalan bireylerde depresif belirtiler yaygındır ve ikincil travmatik stres belirtilerinin şiddeti arttıkça depresif semptomlar da artmaktadır (Salloum vd., 2015). Bununla birlikte, ikincil travmatik stres ile depresyon arasındaki ilişkiyi etkileyen bazı moderatör faktörler de tanımlanmıştır. Özellikle kişisel başa çıkma stratejileri, mesleki deneyim ve sosyal destek düzeyleri gibi değişkenler bu ilişkiye aracılık eden veya bu ilişkiyi etkileyen faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlar, depresif belirtilerin şiddetini azaltmada veya artırmada önemli rol oynamaktadır (Killian, 2008). Ayrıca, kültürel faktörlerin de bireylerin ikincil travmatik stres ve depresyon deneyimlerini şekillendirebileceği öne sürülmüştür (Norris vd., 2002).

İkincil Travmatik Stres, Terör Kaygısı ve Depresyona Yol Açan Risk Etmenleri

İkincil travmatik stres, terör kaygısı ve depresyon birbiriyle ilişkili olmakla birlikte, farklı psikolojik durumlardır. Bu semptomlar arasında hem çok yönlü etkileşimler bulunmakta hem de ortak risk faktörleri söz konusudur (Canetti vd., 2010). Bununla birlikte, terör kaynaklı travmatik olaylara dolaylı maruz kalma; ikincil travmatik stres, terör kaygısı ve depresyon için önemli bir risk faktörüdür (Matter ve Thabet, 2016).

Travma sonrası stres bozukluğuna maruz kalan bireylerin yakınları ve bu bireylerle çalışan profesyoneller ile güvenlik güçleri ve sağlık çalışanları gibi müdahale ekipleri ve çatışma bölgelerinde yaşayan bireyler; dolaylı travmatik uyarılara sürekli maruz kalmaları nedeniyle özellikle savunmasızdırlar (Matter ve Thabet, 2016). Ayrıca yaş, cinsiyet, politik eğilim, güvenlik hissi ve medya kullanım alışkanlıkları gibi değişkenler; ikincil travmatik stres, terör kaygısı ve depresyonun gelişme olasılığını etkileyebilir. Genç bireylerin ve daha düşük sosyoekonomik statüye sahip olanların, genellikle bu koşulları yaşama riski daha yüksektir (Hobfoll vd., 2006; Levi-Belz vd., 2024).

Sosyal destek eksikliği; ikincil travmatik stres, terör kaygısı ve depresyon ile ilişkili psikolojik sıkıntıyı şiddetlendirebilir. Sosyal destek ağlarına sınırlı erişimi olan bireylerin, ciddi semptomlar geliştirme ve daha uzun iyileşme süreleri yaşama olasılığı daha yüksektir (Yılmaz ve Bekaroğlu, 2024). Kaçınma veya madde kullanımı gibi uyumsuz başa çıkma stratejilerinin kullanılması; ikincil travmatik stres, terör kaygısı ve depresyon riskini artırabilir. Tersine, problem odaklı başa çıkma ve sosyal destek arama gibi uyarlanabilir başa çıkma stratejileri bu riskleri azaltabilir (Kumar vd., 2024).

İkincil travmatik stres, empati düzeyi yüksek olan bireylerde daha fazla görülebilir ve bu kişilerde risk yüksektir (Bride, 2007). Ayrıca travma öyküsüne sahip olmak ve psikolojik sağlamlık düzeyinin düşük olması da önemli risk faktörleri arasında yer almaktadır (Jenkins ve Baird, 2002). Özellikle uzun süreli mesleki maruziyet, bireyin travmaya karşı duyarlılığını artırarak stres düzeyini kronikleştirebilmektedir (Sprang vd., 2007). Medya aracılığıyla sürekli olumsuz haberlere maruz kalmak da bireyde umutsuzluk ve tükenmişlik hissine neden olabilir. Terörle ilgili haber içeriklerine sürekli olarak maruz kalmak, bireylerde yoğun kaygı ve tehdit

algısı oluşturabilir; bu durum ise bireyin dünyayı güvensiz ve tehdit edici bir yer olarak değerlendirmesine yol açabilmektedir (Slone, 2000).

Uzun süreli stres, baş etme becerilerinin zayıflığı ve çaresizlik duygusu, depresyonun en temel belirleyicilerindendir (Beck, 1967). Ayrıca sosyal izolasyon, bireyin çevresinden yeterli desteği alamaması ve travmatik olaylarla baş başa kalması, depresyon riskini artırmaktadır (Nolen-Hoeksema, 2001). Bu bağlamda ikincil travmatik stres ve terör kaygısı, zamanla depresif belirtilerin ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilmektedir (Canetti vd., 2010; Ben-Zur vd., 2012).

İkincil Travmatik Stres, Terör Kaygısı ve Depresyona Yönelik Etkili Müdahaleler

Bilişsel-davranışçı terapi, kabul ve adanmışlık terapisi; ikincil travmatik stres, terör kaygısı ve depresyonu yönetmek için etkili müdahalelerdir. Bu terapiler uyumsuz düşünce kalıplarını ele almaya ve psikolojik esnekliği teşvik etmeye odaklanmaktadır (Yılmaz ve Bekaroğlu, 2024). Travma odaklı bilişsel-davranışçı terapi gibi psikolojik müdahalelerin ikincil travmatik stres, anksiyete ve depresyonu azaltmada etkili olduğu kanıtlanmıştır. Terörizmin ruh sağlığı üzerindeki etkisine ilişkin bilişsel-davranışçı terapinin, terör sonrası ruh sağlığı sorunları için kanıta dayalı etkili müdahalelerden biri olduğu bulunmuştur (Rigutto vd. 2021).

Hem bireysel hem de örgütsel düzeyde sosyal destek sağlamak; ikincil travmatik stres, terör kaygısı ve depresyon ile ilişkili psikolojik sıkıntıyı hafifletmek için çok önemlidir. Akran destek grupları ve örgütsel girişimler, ruh sağlığı ve refahı geliştirmede önemli bir rol oynayabilmektedir (Zacharias ve Upendra, 2024). Bireylere kurumsal destek sağlamak, ruh sağlığı kaynakları sunmak ve destekleyici bir çalışma ortamı oluşturmak; ikincil travmatik stres, kaygı ve depresyonun azaltılmasında önemli bir rol oynamaktadır (Katircioğlu ve Karaaziz, 2024; Xu vd., 2024).

Bireyleri düzenli egzersiz, farkındalık uygulamaları ve hobiler gibi sağlıklı başa çıkma stratejilerine katılmaya teşvik etmek; ikincil travmatik stres, terör kaygısı ve depresyon semptomlarını azaltmaya yardımcı olabilir (Kumar vd., 2024). Hobiler, sağlıklı beslenme ve okuma gibi kişisel başa çıkma stratejileri de ikincil travmatik stres, anksiyete ve depresyonun hafifletilmesinde etkili olabilmektedir (Yao vd., 2024). Ayrıca ruh sağlığı kaynakları sağlamaya yönelik uygulamalar ve stres yönetimi programları gibi politika düzeyinde yapılacak müdahaleler, risk altındaki popülasyonların ruh sağlığı ihtiyaçlarını karşılamak için önemlidir (Zacharias ve Upendra, 2024).

Tartışma

Bu çalışmada, teröre dolaylı maruz kalan bireylerde; ikincil travmatik stres, terör kaygısı ve depresyonun sıklıkla bir arada görüldüğü ve döngüsel olarak birbirlerini etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda terör kaynaklı ikincil travmatik stres, terör kaygısını artırırken; ikincil travmatik stres ve terör kaygısı, bireylerin depresyon geliştirme riskini artırmaktadır. İkincil travmatik stres ve terör kaygısı, zamanla bireylerin ruhsal dayanıklılığını azaltarak depresyon belirtilerine zemin hazırlayabilmektedir. Depresyon ise bireyin olaylara karşı baş etme mekanizmalarını daha da zayıflatarak hem travmatik stresin hem de kaygının şiddetini

artırabilmektedir. Böylece, bu üç psikolojik belirti birbirleriyle bağlantılı bir şekilde birbirini besleyen bir döngüsel yapı (Teröre dolaylı maruziyet → İkincil travmatik stres → Terör kaygısı → Depresyon → Artan duyarlılık ve yeniden stres tepkileri) oluşturmaktadır.

İncelenen çalışmalarda; ikincil travmatik stres, terör kaygısı ve depresyonun birbirlerini etkileyen çok yönlü ilişkilere sahip durumlar olduğu görülmüştür (McCann ve Pearlman, 1990; Hobfoll vd., 2008; Neria vd., 2008; Canetti vd., 2010; Matter ve Thabet, 2016; Li vd., 2024). Neria ve diğerleri (2008) ve Li ve diğerlerinin (2024) belirttiği gibi yaygın korkuyla birlikte yaşanan tekrarlayıcı dolaylı travma, duygusal düzenleme becerilerini etkileyerek umutsuzluk, günlük aktivitelere karşı ilgi kaybı ve bilişsel işlevlerde azalma gibi depresif belirtilerle kendini gösterebilmektedir. Bu nedenle McCann ve Pearlman (1990), depresyonun hem bir sonuç hem de süreci hızlandıran bir etken olabileceğini belirtmiştir. Bu durumda depresyon, bireyin strese ve travmatik yaşantılara karşı daha hassas hale gelmesine neden olarak; ikincil travmatik stres, terör kaygısı ve depresyon arasında kısır bir döngü oluşmasına yol açabilir. Benzer şekilde Hobfoll ve diğerleri (2008), terör olaylarına dolaylı maruziyetin; korku, aşırı tetikte olma ve varoluşsal güvensizlik duygularını beslediğini ve bu duyguların bireyin duygusal dayanıklılığını aşındırarak psikolojik bozukluklara yakınlığı artırabileceğini vurgulamışlardır.

İncelenen çalışmalara göre ikincil travmatik stres, terör kaygısı ve depresyonun etkileri; özellikle travmaya maruz kalmış bireylerin yakınları ile sağlık profesyonelleri ve güvenlik güçleri gibi dolaylı travmaya sürekli maruz kalan gruplarda daha belirgin hale gelmektedir (Figley, 1995 ve 1999; Chrestman, 1999; Bride vd., 2004; Cieslak vd., 2014; Matter ve Thabet, 2016; Arnold, 2020; Xu vd., 2024; Yao, 2024). Bride ve diğerleri (2004), danışanların travmatik anlatılarına sürekli maruz kalmanın; yeterli başa çıkma mekanizmalarını yıpratabileceğini ve şefkat yorgunluğu, duygusal geri çekilme ve kariyer tükenmişliğine yol açabileceğini belirtmişlerdir. Ayrıca, Hobfoll ve diğerleri (2008), yüksek riskli ortamlarda çalışan profesyonellerin genel nüfusa kıyasla daha yüksek depresyon oranları sergilediğini ortaya koymuşlardır. Bu doğrultuda, Stamm (2010), kişisel bakım, kurumsal destek, süpervizyon ve akran danışmanlığının, travmaya maruz kalan profesyonellerin psikolojik yükünü azaltmada kritik rol oynayabileceğini ifade etmektedir.

İncelenen çalışmalarda; ikincil travmatik stres, terör kaygısı ve depresyon arasında pozitif yönlü ilişki olduğu görülmüştür. Araştırmalarda, terör olaylarının hem doğrudan mağdurlar hem de dolaylı olarak maruz kalan bireyler üzerinde yoğun kaygı oluşturduğu rapor edilmiştir (Bleich vd., 2003; Hobfoll vd., 2006; Hamama-Raz vd., 2016; Matter ve Thabet, 2016; Şar, 2017; Kırdök, 2020; Rashid ve Rizwan, 2023; Stieger vd., 2023; Yılmaz ve Çiçek, 2023; Li vd., 2024). Ayrıca araştırmalar, ikincil travmatik stres ve terör kaygısının depresif semptomlarla güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (McCann ve Pearlman, 1990; Norris vd., 2002; Killian, 2008; Cieslak vd., 2014; Salloum vd., 2015; Rathke vd., 2020; Živanović ve Marković, 2020; Zhang vd., 2022; Yao vd., 2024).

Canetti ve diğerlerinin (2010) çalışması, yüksek düzeyde terör kaygısı yaşayan bireylerde ikincil travmatik stres belirtilerinin daha şiddetli olduğunu göstermiştir. Ayrıca, Rashid ve Rizwan (2023) ile Li ve diğerleri (2024), terörist

saldırlardan doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenen bireylerin, olaydan uzun süre sonra bile yüksek düzeyde kaygı yaşamaya devam ettiklerini bulmuşlardır. Benzer şekilde, Schnittker (2005) ve Yehuda ve diğerleri (2015), travmatik stres belirtileri ve terör kaynaklı kaygının, umutsuzluk, anhedoni ve düşük yaşam doyumu gibi depresif belirtilerle ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. McCann ve Pearlman (1990), travmaya ikincil maruz kalmanın bireylerin güvenlik, güven ve kontrol inançlarını bozarak depresyona yakınlığını artırdığını; Bride ve diğerleri (2004), uygun müdahaleler olmadığında ikincil travmatik stres yaşayan bireylerin kronik depresyon ve tükenmişlik riski taşıdığını ifade etmişlerdir. Galea ve diğerleri (2002) ise yalnızca mesleki deneyimlerin değil, toplumsal düzeyde yaşanan terör olaylarının da geniş kitlelerde ikincil travmatik strese yol açabileceğini ortaya koymuşlar ve bunun, doğrudan ve dolaylı travma arasındaki sınırları bulanıklaştırdığını belirtmişlerdir.

Živanović ve Marković (2020) ile Yao ve diğerleri (2024), daha yüksek ikincil travmatik stres puanlarına sahip bireylerin ciddi depresif semptomlar yaşama olasılığının daha yüksek olduğunu göstermişlerdir. Ayrıca Stieger ve diğerleri (2023) ile Li ve diğerleri (2024), daha yüksek ikincil travmatik stres düzeyine sahip bireylerin özellikle devam eden tehditler bağlamında terör kaygısı yaşama olasılıklarının arttığını ortaya koymuşlardır. Aynı şekilde, Rashid ve Rizwan (2023) ile Li ve diğerleri (2024), terör kaygısının artmasının depresif bozukluk geliştirme riskini de artırdığını göstermektedirler. Öte yandan, Salloum ve diğerleri (2015), ikincil travmatik strese maruz kalan bireylerde depresif belirtilerin yaygın olduğunu ve ikincil travmatik stresin şiddeti arttıkça depresif semptomların da arttığını belirtmişlerdir.

İncelenen çalışmalara göre sosyoekonomik düzey, sosyal destek, psikolojik sağlamlık, empati düzeyi, baş etme becerileri, yaş, cinsiyet, politik eğilim, güvenlik duygusu, mesleki maruziyet ve medya kullanım alışkanlıkları gibi faktörler; ikincil travmatik stres, terör kaygısı ve depresyonun ortaya çıkma olasılığını etkileyebilir (Slone, 2000; Jenkins ve Baird, 2002; Hobfoll vd., 2006; Bride, 2007; Sprang vd., 2007; Canetti vd., 2010; Ben-Zur vd., 2012; Kumar vd., 2024; Levi-Belz vd., 2024; Yılmaz ve Bekaroğlu, 2024). Yılmaz ve Çiçek'in (2023) terörle ilgili araştırma bulguları, bireylerin kendileriyle ilgili korkularının yanı sıra yakınlarına yönelik korkularının da yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bu korkular üzerinde; cinsiyetin, evli olmanın, çocuk sahibi olmanın, terör mağduru olmanın ve yaşanan çevreye ilişkin bakış açısının etkili olduğu belirlenmiştir. Daha önce terör olaylarına tanık olanlarda terör kaygısının yüksek olduğu ve terör eylemlerinin özellikle kadınlarda daha yüksek düzeyde kaygıya yol açtığı tespit edilmiştir. Genel olarak bu kaygıların temelinde, can güvenliğinin yanı sıra aile ve mal güvenliği endişesinin de yer aldığı görülmüştür. Slone (2000) ve Silver ve diğerleri (2002) ise televizyon ve diğer medya araçları aracılığıyla olaylara dolaylı olarak tanık olan bireylerde kaygı ve stres düzeylerinin önemli ölçüde arttığını bulmuşlardır.

Sonuç

Sonuç olarak, geçmişte yaşanan terör olayları ve benzer olayların gelecekte de yaşanabileceği endişesi; teröre bağlı ikincil travma, kaygı ve depresyonun devam etmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda ikincil travmatik stres, terör kaygısı ve depresyon birbiriyle karmaşık bir şekilde ilişkilidir. Terör olayları, doğrudan travmatik

etkiler oluşturanın yanı sıra dolaylı travmatik etkiler de oluşturabilmekte ve bu durum hem ikincil travmatik stres hem terör kaygısı hem de depresyonunun yaygınlığını artırmaktadır. Bu nedenle, bireysel düzeyde başa çıkma becerilerinin desteklenmesi ve toplum düzeyinde psikolojik müdahalelerin geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Öneriler

İkincil travmatik stres ile terör kaygısı ve depresyon arasındaki ilişki konusunda, farklı örneklem grupları ile hem nitel hem de nicel yöntemler kullanılarak yapılacak olan karma çalışmalar; konunun doğasının daha çok anlaşılmasını sağlayabilir. Bu yönde geliştirilecek veri toplama araçları (ölçek, envanter vb.), çalışmaların yürütülebilmesini kolaylaştırabilir. Bu koşulların boylamsal seyrini daha iyi anlamak ve daha etkili müdahaleler geliştirmek için daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

İkincil travmatik stres, terör kaygısı ve depresyon arasındaki ilişki; bireysel, ailesel, kurumsal ve toplumsal düzeydeki çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Psikolojik müdahaleler, örgütsel destek ve kişisel başa çıkma stratejileri gibi müdahaleler, bu koşullarla ilişkili olumsuz

ruh sağlığı sonuçlarını azaltmak için gerekli olabilir. İkincil travmatik stres, terör kaygısı ve depresyon yaşayan bireylere yönelik terapötik yaklaşımlar, duygusal düzenlemenin onarılmasında ve varsa ruminasyonun azaltılmasında faydalı olabilir.

Beyannameler

Etik Onay ve Katılma İzni

Derleme çalışması olması nedeniyle uygulanamaz.

Yayın İzni

Uygulanamaz.

Veri ve Materyallerin Mevcudiyeti

Uygulanamaz.

Çıkar Çatışması

Yazarlar çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Finansman

Uygulanamaz.

Yazar Katkıları

Çalışma, SD tarafından yürütülmüş ve danışman hocası MÇ rehberliğinde gerçekleştirilmiştir. Her iki yazarda çalışma sürecine katkı sağlamıştır.

Kaynaklar

Amerikan Psikiyatri Birliği [APA] (2014). Ruhsal Bozuklukların Tanımsal ve Sayımsal El Kitabı, Beşinci Baskı (DSM-5). E. Köroğlu (Çev. Ed.), *Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı'ndan*, Hekimler Yayın Birliği.

Arnold, T. C. (2020). An evolutionary concept analysis of secondary traumatic stress in nurses. *Nursing Forum*, 55(2), 149–156. <https://doi.org/10.1111/nuf.12409>

Babayiğit, A., & Çakıcı, M. (2022). Prevalence and risk factors of post-traumatic stress disorder in a North Cyprus household adult cross-sectional study. *Cyprus Turkish Journal of Psychiatry & Psychology*, 4(4), 315-323. <https://doi.org/10.35365/ctjpp.22.4.02>

Beck, A. T. (1967). *Depression: Clinical, experimental, and theoretical aspects*. Harper & Row.

Ben-Zur, H., Gil, S., & Shamshins, Y. (2012). The relationship between exposure to terror through the media, coping strategies and resources, and distress and secondary traumatization. *International Journal of Stress Management*, 19(2), 132–150. <https://doi.org/10.1037/a0027864>

Bleich, A., Gelkopf, M., & Solomon, Z. (2003). Exposure to terrorism, stress-related mental health symptoms, and coping behaviors among a nationally representative sample in Israel. *Journal of the American Medical Association*, 290(5), 612–620. <https://doi.org/10.1001/jama.290.5.612/>

Boscarino, J. A., Figley, C. R., & Adams, R. E. (2004). Compassion fatigue following the September 11 terrorist attacks: A study of secondary trauma among New York City social workers. *International Journal of Emergency Mental Health*, 6(2), 57–66. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC2713725/>

Bride, B. E. (2007). Prevalence of secondary traumatic stress among social workers. *Social Work*, 52(1), 63-70. <https://doi.org/10.1093/sw/52.1.63>

Bride, B. E., Robinson, M. M., Yegidis, B., & Figley, C. R. (2004). Development and validation of the secondary traumatic stress scale. *Research on Social Work Practice*, 14(1), 27-35. <https://doi.org/10.1177/1049731503254106>

Canetti, D., Galea, S., Hall, B. J., Johnson, R. J., Palmieri, P. A., & Hobfoll, S. E. (2010). Exposure to prolonged socio-political conflict and the risk of PTSD and depression among Palestinians. *Psychiatry*, 73(3), 219–231. <https://doi.org/10.1521/psyc.2010.73.3.219>

Chrestman, K. R. (1999). Secondary exposure to trauma and self-reported distress among therapists. In B. H. Stamm (Ed.), *Secondary Traumatic Stress: Self-care Issues for Clinicians, Researchers, & Educators* (2nd ed., pp. 29–36), Sidran Press.

Cieslak, R., Shoji, K., Douglas, A., Melville, E., Luszczyńska, A., & Benight, C. C. (2014). A meta-analysis of the relationship between job burnout and secondary traumatic stress among workers with indirect exposure to trauma. *Psychological Services*, 11(1), 75–86. <https://doi.org/10.1037/a0033798>

Figley, C. R. (1995). Compassion fatigue as secondary traumatic stress disorder: An overview. In R. Figley (Ed.), *Compassion Fatigue: Coping with Secondary Traumatic Stress Disorder in Those Who Treat the Traumatized* (pp. 1–20), Routledge.

Figley, C. R. (1999). Compassion fatigue: Toward a new understanding of the costs of caring. In B. H. Stamm (Ed.), *Secondary Traumatic Stress: Self-care Issues for Clinicians, Researchers, & Educators* (2nd ed., pp. 3–28), Sidran Press.

Galea, S., Ahern, J., Resnick, H., Kilpatrick, D., Bucuvalas, M., Gold, J., & Vlahov, D. (2002). Psychological sequelae of the September 11 terrorist attacks in New York City. *New England Journal of Medicine*, 346(13), 982-987. <https://doi.org/10.1056/NEJMsa013404>

Gün-Çıngı, T. (2020). Terör korkusu ve algılanan terör riskinin altüstistik boyutları. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 37(2), 358-371. <https://doi.org/10.32600/huefd.700607>

Hamama-Raz, Y., Mahat-Shamir, M., Pitcho-Prelorntzos, S., Zaken, A., David, U. Y., Ben-Ezra, M., & Bergman, Y. S. (2016). The link between death anxiety and post-traumatic symptomatology during terror: Direct links and possible moderators. *Psychiatry Research*, 245, 379–386. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2016.08.059>

- Hobfoll, S. E., Canetti-Nisim, D., & Johnson, R. J. (2006). Exposure to terrorism, stress-related mental health symptoms, and defensive coping among Jews and Arabs in Israel. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 74(2), 207–218. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.74.2.207>
- Jenkins, S. R., & Baird, S. (2002). Secondary traumatic stress and vicarious trauma: A validation study. *Journal of Traumatic Stress*, 15(5), 423–432. <https://doi.org/10.1023/A:1020193526843>
- Kahil, A., & Palabıykoğlu, N. R. (2018). İkincil travmatik stres. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 10(1), 59–70. <https://doi.org/10.18863/pgy.336495>
- Karaoğulları, D., & Çakıcı-Eş, A. (2021). Erişkin bireylerde travma sonrası stres bozukluğu ve akültürasyon ilişkisinin incelenmesi: Lefkoşa örnekleme. *Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi*, 3(1), 3–12. <https://doi.org/10.35365/ctjpp.21.1.03>
- Katırcıoğlu, E., & Karaaziz, M. (2024). Depresyona sahip bireylerde şema terapinin kullanılması üzerine bir derleme. *Avrupa Sosyal Bilimler Arşivleri Dergisi*, 1(1), 46–52. <https://doi.org/10.35365/eass.24.1.06>
- Kırdök, C. (2020). Türkiye’de terör olgusu ve mücadelesine yönelik stratejik yaklaşımlar. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 7(2), 1117–1135. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atdd/issue/55093/766846>
- Killian, K. D. (2008). Helping till it hurts? A multimethod study of compassion fatigue, burnout, and self-care in clinicians working with trauma survivors. *Traumatology*, 14(2), 32–44. <https://doi.org/10.1177/1534765608319083>
- Kumar, K., Ponnuchamy, L., Anand, N., Ganjekar, S., Majhi, G., & Prakash, P. (2024). Compassion fatigue, secondary traumatic stress, and coping strategies of mental health professionals. *Industrial Psychiatry Journal*, 33(Suppl 1), S52–S58. https://doi.org/10.4103/ipj.ipj_63_24
- Levi-Belz, Y., Groweiss, Y., Blank, C., & Neria, Y. (2024). PTSD, depression, and anxiety after the October 7, 2023 attack in Israel: A nationwide prospective study. *EClinicalMedicine*, 68. <https://doi.org/10.1016/j.eclim.2023.102418>
- Li, S., Orr, M., Plessen, K. J., Pagsberg, A. K., & Meier, S. (2024). Terror catastrophizing: Association with anxiety, depression, and transgenerational effects. *European Journal of Psychotraumatology*, 15(1), 2374165. <https://doi.org/10.1080/2008066.2024.2374165>
- Matter, N. A., & Thabet, A. Z. M. (2016). The relationship between war trauma, secondary traumatic stress, and anxiety among health professionals working at emergency departments in Gaza-Strip. *Journal of Nursing and Health Studies*, 1(1), 1–9. <https://doi.org/10.21767/2574-2825.100007>
- McCann, I. L., & Pearlman, L. A. (1990). Vicarious traumatization: A framework for understanding the psychological effects of working with victims. *Journal of Traumatic Stress*, 3, 131–149. <https://doi.org/10.1007/BF00975140>
- Neria, Y., Nandi, A., & Galea, S. (2008). Post-traumatic stress disorder following disasters: A systematic review. *Psychological Medicine*, 38(4), 467–480. <https://doi.org/10.1017/S0033291707001353>
- Nolen-Hoeksema, S. (2001). Gender differences in depression. *Current Directions in Psychological Science*, 10(5), 173–176. <https://doi.org/10.1111/1467-8721.00142>
- Norris, F. H., Friedman, M. J., & Watson, P. J. (2002). 60,000 disaster victims speak: Part II. Summary and implications of the disaster mental health research. *Psychiatry: Interpersonal and Biological Processes*, 65(3), 240–260. <https://doi.org/10.1521/psyc.65.3.240.20169>
- Nwoye, S. E. (2024). Trauma exposure and hopelessness as predictors of post-traumatic stress disorder and depression among war veterans in south-east nigeria. *Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi*, 6(2), 147–155. <https://doi.org/10.35365/ctjpp.24.2.05>
- Öztürk, E., & Derin, G. (2020). Terör ve travma: Psiko travmatolojik bir değerlendirme. *Türkiye Klinikleri Forensic Medicine-Special Topics*, 6(2), 14–24. <https://www.turkiyeklinikleri.com>
- Padmanabhanunni, A., & Pretorius, T. B. (2023). Demographic factors, COVID-19-related factors, and PTSD symptom clusters: Exploring associations and implications for mental health. *OBM Neurobiology*, 7(3), 1–17. <https://doi.org/10.21926/obm.neurobiol.2303184>
- Pyszczyński, T., Solomon, S., & Greenberg, J. (2015). Thirty years of terror management theory: From genesis to revelation. In *Advances in Experimental Social Psychology* (pp. 1–70). Academic Press. <https://doi.org/10.1016/bs.aesp.2015.03.001>
- Rashid, H., & Rizwan, M. (2023). Prevalence of psychiatric morbidity among victims of terrorist attacks: Comparative study. *Journal of Management Practices, Humanities and Social Sciences*, 7(2), 40–48. <https://doi.org/10.33152/jmphss-7.2.5>
- Rathke, H., Poulsen, S., Carlsson, J., & Palic, S. (2020). PTSD with secondary psychotic features among trauma-affected refugees: The role of torture and depression. *Psychiatry Research*, 287, 112898. <https://doi.org/10.1016/J.PSYCHRES.2020.112898>
- Rigutto, C., Sapara, A., & Agyapong, V. I. O. (2021). Anxiety, depression and posttraumatic stress disorder after terrorist attacks: A general review of the literature. *Systems Research and Behavioral Science*, 11(10), 140. <https://doi.org/10.3390/BS11100140>
- Ron, P. (2019). PTSD, ASD, secondary-traumatization, and death-anxiety among civilians and professionals as outcomes of on-going wars, terror attacks and military operations: An integrative view. *Psychology*, 10(12), 1688. <https://doi.org/10.4236/psych.2019.1012111>
- Salloum, A., Kondrat, D. C., Johnco, C., & Olson, K. R. (2015). The role of self-care on compassion satisfaction, burnout and secondary trauma among child welfare workers. *Children and Youth Services Review*, 49, 54–61. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2014.12.023>
- Schnittker, J. (2005). When mental health becomes health: age and the shifting meaning of self-evaluations of general health. *The Milbank Quarterly*, 83(3), 397–423. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0009.2005.00407.x>
- Silver, R. C., Holman, E. A., McIntosh, D. N., Poulin, M., & Gil-Rivas, V. (2002). Nationwide longitudinal study of psychological responses to September 11. *Journal of the American Medical Association*, 288(10), 1235–1244. <https://doi.org/10.1001/jama.288.10.1235>
- Slone, M. (2000). Responses to media coverage of terrorism. *Journal of Conflict Resolution*, 44(4), 508–522. <https://doi.org/10.1177/0022002700044004005>
- Sprang, G., Clark, J. J., & Whitt-Woosley, A. (2007). Compassion fatigue, compassion satisfaction, and burnout: Factors impacting a professional's quality of life. *Journal of Loss And Trauma*, 12(3), 259–280. <https://doi.org/10.1080/15325020701238093>
- Stamm, B.H. (2010). The Concise ProQOL Manual, 2nd Ed. Pocatello, ID: ProQOL.org.
- Stieger, S., Lewetz, D., Paschenko, S., & Kurapov, A. (2023). Examining terror management theory in Ukraine: Impact of air-raid alarms and explosions on mental health, somatic symptoms, and well-being. *Frontiers in Psychiatry*, 14, 1244335. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2023.1244335>

Şar, V. (2017). Savaş ve terör yaşantılarında travma sonrası stres. *Okmeydanı Tıp Dergisi*, 33(Ek), 114-120. <https://doi.org/10.5222/otd.2017.114>

The United Nations [UN] (2025, 19 Temmuz). *Global issues. Countering terrorism*. <https://www.un.org/en/global-issues/countering-terrorism>

Tunçay, Şeyma, & Çakıcı, M. (2024). Madde kullanıcılarında TSSB ve psikopatolojik belirtilerin incelenmesi. *Avrupa Sosyal Bilimler Arşivleri Dergisi*, 1(1), 11–21. <https://doi.org/10.35365/eass.24.1.02>

Türk Dil Kurumu [TDK] (2025, 19 Temmuz). Terör. *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr>

Varan, D., & Demirel, Ç. (2024). Travmanın dolaylı etkisi: İkincil travmatik stres üzerine bir derleme. *İstanbul Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 4(2), 71-86. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/4175359>

Villarreal-Zegarra, D., Copez-Lonzoy, A., Vilela-Estrada, A. L., & Huaracaya-Victoria, J. (2021). Depression, post-traumatic stress, anxiety, and fear of COVID-19 in the general population and health-care workers: Prevalence, relationship, and explicative model in Peru. *BMC Psychiatry*, 21(1), 455. <https://doi.org/10.1186/S12888-021-03456-Z>

Xu, Z., Zhao, B., Zhang, Z., Wang, X., Jiang, Y., Zhang, M., & Li, P. (2024). Prevalence and associated factors of secondary traumatic stress in emergency nurses: A systematic review and meta-analysis. *European Journal of Psychotraumatology*, 15(1), 1-16. <https://doi.org/10.1080/20008066.2024.2321761>

Yao, J., Zhou, X., Xu, D., Liu, T., Gui, Y., & Huang, Y. (2024). Current Status and Influencing Factors of Secondary Traumatic Stress in Emergency and Intensive Care nurses: A Cross-Sectional Analysis. *Psychology Research and Behavior Management*, 17. <https://doi.org/10.2147/prbm.s444205>

Yehuda, R., Flory, J. D., Southwick, S., & Charney, D. S. (2006). Developing an agenda for translational studies of resilience and vulnerability following trauma exposure. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1071(1), 379-396. <https://doi.org/10.1196/annals.1364.028>

Yılmaz, T., & Bekaroğlu, E. (2024). Secondary traumatic stress in mental health professionals. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 17(1), 140–146. <https://doi.org/10.18863/pgy.1433650>

Yılmaz, V., & Çiçek, Ç. (2023). Üniversitelerde çalışan akademisyenlerin terör kaygısının ölçülmesi: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi ve Bitlis Eren Üniversitesi örneği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 6(3), 671-685. <https://doi.org/10.33712/mana.1304369>

Zacharias, B. S., & Upendra, S. (2024). Healing the healers: A systematic review on the burden of secondary traumatic stress among healthcare providers. *Journal of Education and Health Promotion*, 13(1). https://doi.org/10.4103/jehp.jehp_218_24

Zhang, J., Meiser-Stedman, R., Jones, B., Smith, P., Dalgleish, T., ..., & McKinnon, A. (2022). Trajectory of post-traumatic stress and depression among children and adolescents following single-incident trauma. *European Journal of Psychotraumatology*, 13(1), 2037906. <https://doi.org/10.1080/20008198.2022.2037906>

Živanović, M., & Marković, M. V. (2020). Latent structure of secondary traumatic stress, its precursors, and effects on people working with refugees. *Plos One*, 15(10), e0241545. <https://doi.org/10.1371/JOURNAL.PONE.0241545>